

HÜSEYİN FEHMI PÂLEVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE ZÜBDETÜ'L-FERÂİZ İSİMLİ RİSALESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of Hüseyin Fehmi Pâlevî's Life, Works and Tractate Named
Zubdetu'l- Ferâiz*

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE¹

Özet

Palu doğumlu Hüseyin Fehmi Palevî, son dönem Osmanlı âlimlerindendir. Değişik bölgelerde müderrislik ve nâiblik görevlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda şerh ve risaleler şeklinde eserler telif etmiştir. Palevî'nin hayatı ve yeni yöntemlerle klasik bilgilerin aktarıldığı eserlerinin tanıtılması ilim dünyasına bir nebze de olsa katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Palevî, Ferâiz, Hisâb, Nâib.

Abstract

Hüseyin Fehmi Palevi, born Palu, is one of the later Ottoman scholars. He has worked as a mudarris (professor) and na'ib (delegated judge) in various regions of Ottoman State. At the same time, he wrote sharhs (commentaries) and resalas (booklets) in the field of fiqh. The introduction of Palevi's works of life and classical knowledge through new methods will contribute to the world of science, albeit to some extent.

Key words: Palavi, Fara'id, Calculation of Fara'id, Delegated Judge.

Giriş

Genel olarak Harput-Diyarbakır havzası, konumuz itibariyle ise özel olarak Palu, geçmişten günümüze önemli İslam âlimlerine ev sahipliği yapmış ilim merkezlerindendir. Nitekim bu bölgelerde İslamî ilimlerin hemen her alanıyla ilgili faydalı eserler telif eden âlimlerin yetiştiği bilinmektedir. Bunlardan birisi de Hüseyin Fehmi Palevî'dir.

Tebliğimizde Osmanlı'nın son döneminde yetişen, naiblik ve müderrislik yapmış olan Hüseyin Fehmi Pâlevî'yi, eserleri ve özelde **Zübdetü'l-Ferâiz** isimli risalesinin değerlendirilmesi bağlamında tanıtmaya çalışacağız. Konu, iki başlık halinde takdim edilecektir. Birinci başlıkta Palevî'nin hayatı hakkında bilgi verilip eserleri tanıtılacak, ikinci başlıkta ise Zübdetü'l-Ferâiz" isimli eseri değerlendirilecektir.

1. Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı: Süleyman Yapıcı'nın, Harput'ta yetişen ve değişik sahalarla ilgili eser vermiş olan müelliflere dair yaptığı çalışmada, üçüncü nesilden to-

¹ Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, esaritepe@firat.edu.tr

rununa dayandırarak verdiği bilgiye göre Hüseyin Fehmi Palevî, Kafkas kökenli bir aileye mensuptur. Ailesi önce Düzce'ye gelmiş, daha sonra ise babası Hoca Ahmet Efendi nezaretinde Palu'ya gelerek burada ikamet etmiştir. (Yapıcı, 2015: I/456)

Hüseyin Fehmi Palevî, önceleri Diyarbakır'a bağlı iken günümüzde Elazığ'ın ilçesi olan Palu'da dünyaya gelmiştir. Palu Nüfus müdürü Sayın Hanefî Ulutaş'tan aldığımız bilgiye göre, 1925 yılında çıkan Şeyh Said isyanında Palu nüfus kayıtlarının yakılması ve yeni nüfus kayıtlarının o dönemde yaşayanlar esas alınarak yapılması² sebebiyle yangın tarihinden önce yaşayanların kayıtları mevcut olmadığı için doğum tarihi bilinmemektedir.

Eğitim hayatı hakkında bilgi edinemediğimiz Palevî, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre, hicrî 1271/miladî 1854-55 yılında Merzifon Kazası Nâibliğine atanmış (BOA. A. MKT.NZD. 00123. 0036. 001) ardından Bursa müderrisliği görevine getirilmiştir (BOA. A. MKT.NZD. 00123. 0036. 002). Birçok belde ve şehirde “Şer’i Âli”ye hizmet ettiğini ifade eden (Palevî, t.y.a s2). Palevî'nin *Zübdetü'l-Ferâiz* ve *Nebzetü'l-Hisâb* adlı risalelerinin hâtimesinde hicrî 1290/miladî 1873-74 yılında Hamid Sancağı'nda (Bugünkü Isparta Bölgesi) Şer'in/Dinin hizmetinde olduğu belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda Sultan Abdülaziz devrindeki bu görevin Isparta Nâibliği³ olduğu kaydedilmekle beraber (Bursalı, 1333: I/286; Yapıcı, 2015: I/456; Demirpolat, 2018:201) Abdullah Develioğlu bu görevin Isparta kadılığı olduğunu ifade eder (Develioğlu, 1973:237). Mezkûr risalelerin tab ruhsatnamesinde Isparta sâbık nâibi⁴ ifadesinin kullanılması Palevî'nin görevinin nâiblik olduğunu göstermektedir. Bir tasavvuf şeyhine intisabının olup olmadığı bilinmemekle beraber tasavvufa ilgi duyduğu anlaşılan Palevî, fıkıh ve ulum-i garibe ile de meşgul olmuştur. (Bursalı, 1333: I/286; Develioğlu, 1973:237).

1.2. Eserleri: Hüseyin Fehmi Palevî'ye nisbet edilen beş eser vardır. Bunlardan üç tanesi matbu olduğundan ona aidiyeti hakkında şüphe bulunmamaktadır. Buna karşılık diğer iki eserin hem mevcudiyetinde hem de kendisine nisbetinde şüphe bulunmaktadır. Matbu olan üç eserini basım yıllarını dikkate alarak, kısaca tanıtır; nisbetinde şüphe olan eserler hakkında bilgi verdikten sonra *Zübdetü'l-Ferâiz* isimli risalesini etraflıca inceleyip değerlendireceğiz.

1. Tercüme-i Salavât-ı Kübrâ ve Tuhfe-i Uzmâ: Hüseyin Fehmi Palevî'nin Muhyiddin İbn Arabî'nin *Salavâtu Kübrâ* isimli eseri üzerine yaptığı

² Kaynak kişi: **Hanefî Ulutaş**, mevcut Palu nüfus müdürü.

³ Nâib, kadiya yargılama ve diğer işlerde yardımcı olan ve kadı tarafından tayin edilen mahkeme görevlisidir. Bkz. Halil Cin - Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, (2. Baskı), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995. I/233.

⁴ *Zübdetü'l-Ferâiz* ve *Nebzetü'l-Hisâb* risalelerinin tab izinnamesi risaleler ile beraber basılmıştır.

şerhtir.⁵ Osmanlıca yazılan ve toplamda 30 varak olan şerhe müteakiben Mes-nevî'den bir bölüm de eklenmiş, son kısmına ise **Salavâtu Kübrâ**'nın orijinal metni konulmuştur. Şerhi Osmanlıca, asıl metni Arapça yazılan **Salavâtu Kübrâ**'nın konusunu İbn Arabî tarafında vird olarak Hz. Peygamber'e yapılan salavatlar oluşturmaktadır.

Palevî, kitabın mukaddimesinde, yoktan var eden vücud-u mutlak olan Allah'a hamd, mevcudatın merkezi olarak tanımladığı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salavattan sonra Hüseyin Fehmi el-Pâlevî el-Harpûtî nisbetiyle kendi ismini zikreder. Ardından kitabın faydasının umuma yayılması için muhtasar bir şekilde Türkçe olarak şerh ettiğini kaydeder (Palevî, 1281: v.2a).

Kitabın basım yeri ve yılı hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece **Salavâtu Kübrâ** şerhinin sonunda Ali Rızâ isimli biri tarafından 1281'de istinsah edildiği kaydı yer almaktadır (Palevî, 1281: v.2b).

2. Risâle-i Zübdetü'l-Ferâiz: İslam miras hukukunun anlatıldığı muhtasar bir risaledir. Toplam 37 sayfadır. Basım yeri ve yılı bilinmemektedir. Ancak hatimesinde risalenin tertibinin Palevî'nin hicri 1290/miladi 1873-74 yılında Hamîd Sancağı'nda memur bulunduğu dönemde yapıldığı kaydedilmiştir. Mezkûr risâle müellifin kendisine ait olan **Nebzetü'l-Hısâb** risalesiyle beraber basılmıştır. Bu risaleyi ayrıca değerlendireceğimiz için bu kadar bilgi ile yetiniyoruz.

3. Risâle-i Nebzeti'l-Hısâb: Palevî'nin **Zübdetü'l-Ferâiz** isimli risalesiyle beraber basılan bu eserde rakamlar ve miras taksimatının nasıl yapılacağı konu edinilmektedir. Toplamda 24 sayfa olan eserin basım tarihi ve yeri bilinmemekle beraber mukaddimesinden **Zübdetü'l-Ferâiz**'den sonra basıldığı anlaşılmaktadır (Palevî, t.yb: 39). Nitekim geçmişten beri ferâiz hakkında kitap yazanların kitaplarının son kısımlarını miras hesaplama işlemlerine ayırmaları geleceği bilinmektedir. Palevî'de bu geleneği sürdürmüştür.

Daha önceki fakihler gibi, İlm-i Hısâb'ı, İlm-i Ferâiz'in malzemesi olarak kabul eden Palevî, **Zübdetü'l-Ferâiz**'i yazmasının **Nebzetü'l-Hısab** risalesi'ni yazmasına güzel bir vesile olduğunu söyler. Bu risaleyi yazarken kullanımı nadir olan ve Bağdat rakamları ya da cifriyye ilminde kullanılan karmaşık rakamları kullanmayıp halk arasında yaygın olan meşhur Hint Rakamları'nı kullanarak meçhulden maluma ulaştıracak muhtasar bir yöntem kullandığını ifade eder. Önce rakamların çeşitlerinden başlar, sırasıyla sayıların basamakları, kerrat cetveli ve dört işlemi anlatır. Ardından vârislere ve alacaklılara miras paylaşımının yapılış yollarını soru-cevaplarla da destekleyerek açıklar.

Palevî, mezkûr risalenin mukaddimesinde eğitimle ilgili önemli bilgiler de verir. Ona göre dünyaya gelmemizin amacı irfâniyyet-i Hakk yani Allah'ı bilmektir. Allah'ı bilmek ise ömür sermayesini zayıf etmemek ve evlatları (yeni

⁵ Bu eserin, Muhyiddin İbn Arabî'nin virdlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvuf alanıyla ilgili olan arkadaşların bu eserle alakalı çalışma yapmaları uygundur.

nesli) çocuk iken ilim, âdâb ve çeşitli bilimlerle eğitmektir. Bu da, zihinleri ve münferit düşünmeyi geliştirecek bilimlerin tahsiline onları teşvik etmekle mümkün olur. Devamında bir itirazın olacağını düşünerek şöyle der: “Bunlardan marifet-i Hakk’a ne hisse vardır/Bunların Allah’i bilmekle ne ilgisi vardır, denilmesin. Zira insan vücudu aklın hükmü altındadır; elde ettiği hayır-şer ve fayda-zararın tamamı aklın tertibiyle meydana gelir. Dolayısıyla çocuğun zihni, zekâsı, düşüncesi ve anlayışı [diğer bir ifade ile istidâd ve kabiliyeti] neyi gerektiriyor ise o ilimlerin öğretilmesi gerekir. Çünkü akıl kemale erdiğinde “akl-ı meâş” (dünya maişetine dair olan akıl) “akl-ı meâd”a (akıbet ve ahiret saadetini elde etme yollarını kavrayan akıl) dönüşür ve böylece kişi bu âleme gelmekten muradın ne olduğunu anlayıp kavrar. Çocuklukta öğrenilen bilginin “ke’n-nakşı ale’l-hacer/taşa işlenmiş nakış” gibi olduğu akıl sahiplerine gizli değildir.” (Pâlevî, t.y.b: 39). Bu sözlerinden hareketle Pâlevî’nin aynı zamanda iyi bir eğitimci olduğunu söyleyebiliriz.

4. Miftâhu’l-İrfân fî Hakîkati’l-İnsân: Türkiye kütüphanelerinde herhangi bir kaydına rastlayamadığımız bu eserin bazı kaynaklarda Pâlevî’ye ait olduğu belirtilse de (Bursalı, 1333:I/286; Develioğlu, 1973: 237) Ömer Rıza Kehhâle aynı adlı bir eseri Harputlu Halil Fehmi Efendi’ye nisbet eder. (Kehhâle, 1957: I/688). Müelliflerin adlarındaki “Fehmi” ismi ve Harput’a nisbetlerinden dolayı bir karışıklık meydana gelmiş olması muhtemeldir. Biz Ömer Rıza Kehhâle’nin verdiği bilginin tercihe şayan olduğu kanaatindeyiz.

5. Risâle-i Kebîra fî’l-Kelâm: Hüseyin Fehmi Pâlevî’ye nisbet edilen (Yapıcı, 2015: I/456) bu risale hakkında herhangi bir kayıt ve bilgiye ulaşamadık.

2. RİSALE-İ ZÜBDETİ’L-FERÂİZ’İN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin Fehmi Pâlevî eserine Allah’a hamd, rasulüne salavât ve Sultan Abdülaziz Han’a dua ettikten sonra onun Şeriatın ilerlemesi için gerekli sebeplerin/imkanların oluşturulmasına dair emir ve fermanını hatırlatır. Bu bağlamda bulunduğu her yerde değişik ilim sahipleriyle mütâlaalarda bulunduğunu, (Pâlevî, t.ya: 2) ferâize/İslam Miras Hukuku’na tam vâkıf olanların az olması sebebiyle bu ilimle alakalı muhtasar ve müfîd bir risale tertib ettiğini ifade eder. (Pâlevî, t.ya: 3) Ardından Allah’tan muvaffakiyetler dileyerek konuya girer. Konuları anlatırken, klasik bilgiye sadık kalarak, anlaşılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştırmak için kendi oluşturduğu yeni yöntemle sunar.

Pâlevî, Ferâiz’i ilmin yarısı olarak tanımlar ve Hadis’le destekleyerek gerekçesini şöyle açıklar: “İnsan için biri hayat diğeri memât/ölüm olmak üzere iki hal vardır. Bütün ilimler dünya hayatına mahsus iken sadece Ferâiz ölüm haline mahsustur. Fukahânın rivayet ettiği “*Ferâiz’i öğrenin ve insanlara öğretin. Çünkü Ferâiz ilmin yarısıdır*” (İbn Mâce, 1999: Ferâiz 1) hadîs-i şerîfi ile de görüşünü destekler. Ardından Ferâiz’i, “Hayatın mukâbili olan memâta müteallik ilmin adıdır” diye tanımlar.

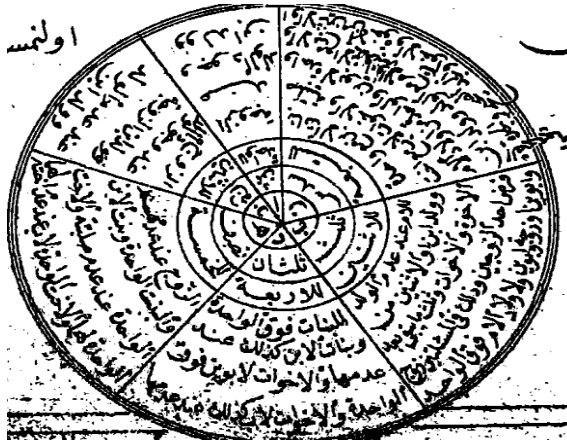
Ölen kişinin geride bıraktığı mala terike denir. Terikeye taalluk eden teş-hiz-ü tekfin (meyyitin kefenlenme ve defin işlemi), edâ-ü duyûn (olan borç-larının ödenmesi), tenfîz-ü vasâyâ (vasiyyetin yerine getirilmesi) ve taksîmü beyne'l-verese (mirasçılar arasında taksim)den ibaret olan dört hakkı açıklar. Dört miras engelini aktardıktan sonra beytû'l-mal dâhil olmak üzere dokuz sınıf mirasçının olduğunu vurgular. Bunlardan ashâb-ı ferâiz için Kur'ân-ı Kerîm'de takdir olunan altı payı harfler takdir ederek aşağıdaki gibi şema ile açıklar. (Palevî, t.ya: 4)

هَبَا	نوع اول	-	دَبَز	نوع ثانی
ه	نصف	۵	د	ثلثان
ب	ربع	۴	ب	ثلث
ا	ثمان	۸	ز	سدس

Tablo-1

هَبَا	Birinci kısım	Hisse sahipleri	دَبَز	İkinci kısım	Hisse sahipleri
ه	نصف (1/2)	Beş kişi	د	ثلثان (2/3)	Dört kişi
ب	ربع (1/4)	İki kişi	ب	ثلث (1/3)	İki kişi
ا	ثمان (1/8)	Bir kişi	ز	سدس (1/6)	Yedi kişi

Tablo-2: Yukarıdaki tablonun Türkçe'ye çevrilmiş halidir.

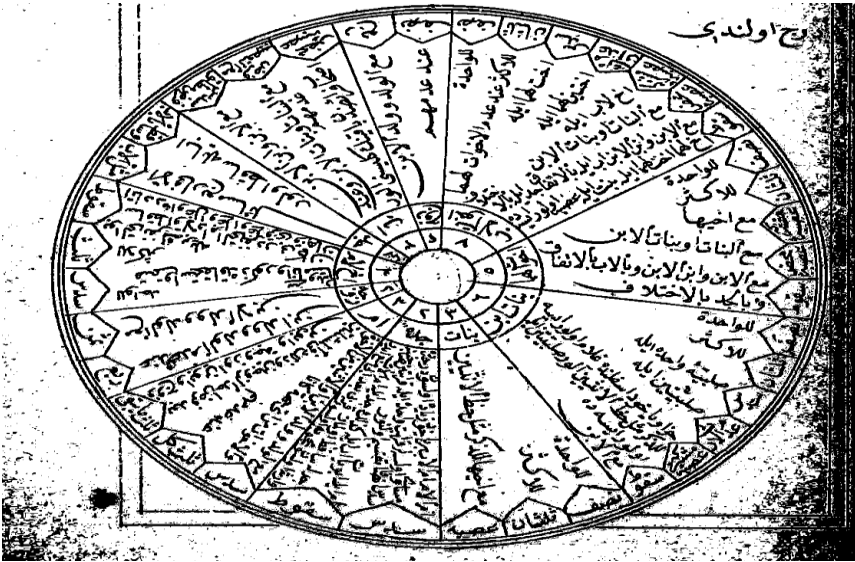

Tablo- 3

Bu tabloda harfler takdir ederek izah ettiği payların sahiplerinin kimler olduğu ve o paylara hangi hallerde sahip olacağını da daire şeklinde bir şema ile göstermiştir. Dairenin merkezine koyduğu ilk çembere takdir ettiği harfleri, ikinci çembere payları, üçüncü çembere kaç kişinin bu payı alacağını ve son çemberde de kimlerin bu payları hangi hallerde hak edeceklerini açıklar. (Pâlevî, t.ya: 4)

Diğer taraftan ashab-ı ferâiz'in hisselerinin Kur'ân, Sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu, ancak bu hisselerin daimî olmadığını ve aynı miras meselesinde birleşen vârislerin aralarındaki ilişkiye göre şekilleneceğini vurgular. Böylece ashâb-ı ferâizin halleri kırka çıkar ve bu da kırk hal diye meşhur olmuştur. Pâlevî, kırk hali de, diğerlerinde olduğu gibi, ezberlenmesi ve zaptı kolay olsun diye şema halinde sunduğunu ifade eder. Asabe⁶ ve zevi'l-erhamın⁷ mirasçılıklarını izah ederken de aynı yöntemi kullanır.

Pâlevî kırk hal şemasında, farz sahibi mirasçılardan hangisinin hangi hallerde ne kadar pay alıp ya da alamayacağını iç içe çemberlerle izah eder.

Tablo-4

Asabe (Pâlevî, t.ya: 6) ve zevi'l-erhamın (Pâlevî, t.ya: 23) mirasçılıklarını izah ederken de üçgen ya da dikdörtgen şemalar kullanmıştır. Avliyye,⁸ red-

⁶ Asabe, meyyite (mûris) nisbetinde araya kadın girmeyen erkek akrabalarıdır.

⁷ Zevi'l-erham, meyyite (mûris) nisbetinde araya kadın giren tüm akrabalarıdır.

⁸ "Avl" kelimesi, lügatte zulme meyletmek, galip gelmek ve yükseltmek gibi manalara gelir. Feraiz ilminde ise şöyle tarif edilmiştir: Hisselerin toplamının fariza (mahreçten fazla) olması ve bu sebeple hissedarların hisselerinin, farzları nispetinde noksanlaştırılmasıdır.

diyye,⁹ (Palevî, t.ya: 7-10) ve varislerin tam pay almalarını sağlamak için geliştirilen tevsu'l-meseleyi anlatırken rakamlar arasındaki ilişkiyi de şemayla gösterir. Arkasından alacaklıların alacağının terikeden ödenmesi, tehâruc¹⁰ ve mefkûdun mirası gibi konuları inceler. (Palevî, t.ya: 24 vd.)

Palevî, Ferâiz risalesini telif ederken, okuyanların kafaları karışmasın diye, Hanefî mezhebini esas almış ve mezhep içerisindeki ihtilaflarda da Hanefî mezhebinde müftâbih olan görüşü tercih etmiştir.

Sonuç

Hüseyin Fehmi Palevî (el-Harpûtî), 19. yüz yılın ikinci yarısında yaşamış, tasavvufa ilgisi olduğunu söyleyebileceğimiz, eğitimci bir ilim adamıdır. Yapmış olduğu kamu görevinin yanında faziletine inandığı Ferâiz İlmi'ni hem sevaba nail olmak hem de insanlara kolay yoldan öğretmek için sistematik bir eser meydana getirmiştir.

Palevî, eserini hazırlarken değiştirilme imkânı olmayan klasik bilgileri, öncelikle gününün nesline öğretme gayretinde bulunmuş, bunu da kendisinin uygulamaya koyduğu yeni ve kolay bir yöntem ile gerçekleştirmiştir.

Zübdetü'l-Ferâiz ve *Nebzetü'l-Hisab* adlı risâlelerin beraber basılması, içerikleri açısından isabetli olmuştur. Bu meyanda adı geçen risaleleri önümüzdeki günlerde beraberce inceleyip ilim dünyasına kazandırmak için de gayret göstereceğiz.

Aynı şekilde Hüseyin Fehmi Palevî'nin tasavvufî ve eğitimci yönünün de alanın uzmanları tarafından incelenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

DEVELİOĞLU, Abdullah, *Büyük İnsanlar (300 Türk ve İslam Müellifi) (1973)*, Yaylacık Matbaası, İstanbul

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 26/Ra/1271, A. MKT. NZD. 00123. 0036. 001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. NZD. 00123. 0036. 002.

BURSALI, Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri (1333)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

DEMİRPOLAT, Enver, *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Harputlu Düşünürler (2018)*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Kimlik Yayınları, Kayseri.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen (1999)*, (Thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim), Dâru's-Selâm, Riyad.

⁹ Reddiyye, lügatte, geri vermek ve döndürmek gibi manalara gelen “Redd” kelimesi, İslam Miras Hukukunda şöyle tarif edilmiştir: Meselenin mahrecinin farz sahibi olan hissedarların sehimlerinin toplamından fazla gelmesi durumunda kalan fazlalığın, belli mirasçılara hisseleri nispetinde verilmesidir.

¹⁰ Tehâruc, mirasçılardan bir kısmının terikeden belirli bir şey veya hisse üzerinde anlaşarak mirastan çıkmasıdır.

CİN, Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi* (1995), (2. Baskı), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya,

PALEVÎ, Hüseyin Fehmi, *Tercüme-i Salavât-ı Kübrâ ve Tuhfe-i Uzmâ* (1281), y.y. *Zübdetü'l-Ferâiz*, y.y., ty.

Nebzetü'l-Hisâb, y.y., t.y.

ULUTAŞ, Hanefi, Kaynak kişi: mevcut Palu nüfus müdürü.

KEHHALE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin* (1957), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut,

YAPICI, Süleyman, *Harput Bir Havza Kültürünün Manevi Hüviyeti Âlim-Müellif ve Mutasavvıfları* (2015), (Genişletilmiş 2. Baskı), Anıl Grub Matbaacılık, Ankara.